

ZBIGNIEW PASZKOWSKI*

MIESZKAĆ NA KRAWĘDZI

LIVING ON THE EDGE

Streszczenie

Stopniowe zagęszczanie zabudowy w aglomeracjach miejskich skłania do poszukiwania nowych form atrakcyjnego zamieszkiwania. Interesującym przykładem takiej lokalizacji jest „lokalizacja na krawędzi”, na granicy pomiędzy różnymi przestrzeniami, lokalizacja wykorzystująca przestrzeń stykową oraz walory krajobrazowe. Omawiając zagadnienie „krawędzi” w projektowaniu urbanistycznym, autor zwraca uwagę na konieczność tworzenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego sytuacji „krawędziowych”, sprzyjających urozmaiceniu przestrzeni, podniesieniu wartości nieruchomości oraz ochronie krajobrazowej, rozumianej jako konkretna wartość rynkowa.

Słowa kluczowe: miasto, mieszkalnictwo

Abstract

The gradually rising density of urbanized areas triggers the search for new forms of attractive dwelling. "Location on the edge" is an interesting example of an attractive location. This applies to a location taking advantage of the borderline space and landscape values on the edge between different spaces. Discussing the issue of "the edge" in urban design context, the author draws attention to the necessity of creating "edge" situations in local master plans, the conditions that would favor the diversification of spaces, increasing values of land properties, and also landscape protection expressed as an actual market value.

Keywords: city, housing

* Dr hab. inż. arch. Zbigniew Paszkowski, prof. PSz, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Szczecińska.

Edges are interesting. They are places of tension, of transformation, of discovery, creativity and disaster (...) The notion of the edge conjures notions of the extremity, the fringe, the margin, the brink, the verge, the perimeter, the circumference, the periphery. (...) And opposite to the edge is, of course, the middle. It's boring, the middle. (...) And sometimes the edge is no-man's land, a place of abandonment. Then, of course, it's an invitation to renewal. There's nothing like a wasteland to create opportunities for new communities. And new buildings.

Phillip Adams¹

Zamieszkiwanie na krawędzi pomiędzy bezmiarem oceanów a dzikością dżungli było dla prehistorycznego człowieka obszarem naturalnego rozwoju. Dziś również obserwujemy wyraźny rozwój urbanistyczny w obszarach „krawędziowych”, nadbrzeżnych, stykowych, buforowych. Warto więc zająć się fenomenem zamieszkiwania na krawędzi przestrzeni różnego pochodzenia, użytkowania i charakteru jako szczególnemu zjawisku urbanistycznemu, niosącemu ze sobą nowe możliwości kreacji i nowe wartości.

Krawędź jako pojęcie granicy przestrzeni ma szczególnie i wieloznaczny wymiar. Jako pojęcie geometryczne oznacza brzeg, zakończenie płaszczyzny, figury geometrycznej, uskok. W ujęciu funkcjonalnym krawędź wyznacza granicę pewnego obszaru o określonym użytkowaniu i strukturze, np. obszaru miasta o określonym systemie prawa miejscowego. Pojęcie to ma również znaczenie psychologiczne – krawędź jest progiem, chwilą przed mającą nastąpić zmianą, kresem pewnej czasoprzestrzeni.

Krawędź w urbanistyce to również pojęcie wieloznaczne, mające różnorodne zastosowanie semantyczne i praktyczne – zarówno w historii urbanistyki, jak i w urbanistyce współczesnej. Podstawowymi skojarzeniami związanymi z tym pojęciem są: krawędź w ujęciu psychologicznym oraz krawędź w ujęciu teorii kompozycji urbanistycznej. W ujęciu psychologii mieszkanie na krawędzi można kojarzyć z marginalizacją społeczną, krawędzią ubóstwa, momentem tuż przed katastrofą. W ujęciu teorii kompozycji pojęcie krawędzi może być rozumiane jako granica pomiędzy obszarami o różnym użytkowaniu, granica powiązana z topografią terenu, linia trudna do przekroczenia, linia ekspozycji, a także margines przestrzeni zurbanizowanej. „Mieszkanie na krawędzi” w sensie kompozycji urbanistycznej, w technokratycznym ujęciu, pozbawione jest konotacji negatywnej. O krawędziach w przestrzeni urbanistycznej, w kompozycji miasta mówi Kevin Lynch². Definiuje on krawędź jako element linearny, granice między obszarami, przerwę w kontynuacji przestrzennej miasta. Podkreśla rolę krawędzi w identyfikacji miasta poprzez ułatwienie obserwatorom zrozumienie struktury jego budowy.

Mówiąc o krawędzi obszarów zurbanizowanych, nie sposób nie odnieść się tu do powstałych w historii architektury europejskiej modeli zabudowy i koncepcji miast idealnych, w których fenomen „krawędzi urbanistycznych” odgrywał ważną rolę, choć może w sposób bardziej funkcjonalny niż kompozycyjny. Kompozycja krawędzi miasta historycznego była wynikiem struktury obronnej, topografii, układu własnościowego, nie zaś wynikiem świadomej kompozycji i odczucia piękna. O pięknie w kształtowaniu krawędzi zespołów urbanistycznych jako pewnej określonej, komponowanej całości krajobrazowej można mówić dopiero w okresie renesansu i baroku. Znany powszechnie system budowy pałaców barokowych i późniejszych *entre court et jardin* – to element krawędziowego wykorzystania styku dwóch przestrzeni o różnym użytkowaniu dla wzmocnienia oddziaływania przestrzennego i estetycznego wielokoprzestrzennych kompozycji założeń pałacowych i miejskich. Pałac Wersalski, wiedeński Schoenbrunn, a nawet Zamek Królewski w Warszawie są przykładami wykorzystania styku pomiędzy przestrzeniami miasta i krajobrazu otwartego oraz tworzenia komponowanych świadomie urbanistycznych krawędzi miasta. Również w planowaniu rozwoju miast w okresie industrialnego rozwoju w XIX wieku w Europie zakładano tworzenie pierzei ulic i placów, parków i skwerów, przy których lokalizowane w ostrej linii zabudowy obiekty tworzyły „wewnętrzne krawędzie miasta” o określonej hierarchii, co nadawało wznoszonej zabudowie wyjątkowości i znaczenia. Do modeli miast o komponowanej „krawędzi przestrzennej” zaliczyć można koncepcje miasta linearnego Soria y Mata w Madrycie, linearny system zabu-

dowy Polski Oskara Hansena, a także miasto–ogród Ebenezero Howarda, gdzie urbanistyczne krawędzie zaprojektowane zostały w układach koncentrycznych. Howard był pierwszym urbanistą, który zwrócił uwagę na wzajemną relację przestrzeni zurbanizowanej i niezurbanizowanej w procesie niekontrolowanej deglomeracji miast związanej z nieuporządkowanym rozwojem obszarów przemysłowych w Anglii³.

Zagadnienie ukształtowania krawędzi w kompozycji urbanistycznej zespołu mieszkaniowego jest jedną z podstaw kształtowania kompozycji przestrzennej. Kompozycja przestrzenna każdego zespołu mieszkaniowego, ze względu na jego specyfikę funkcjonalną, musi zawsze znaleźć odniesienie do otoczenia lokalizacji. W tym otoczeniu można znaleźć istniejące krawędzie urbanistyczne lub motywy, które takie krawędzie mogą wytworzyć.

Krawędzie mogą mieć charakter zewnętrzny, rozdzielając obszary zurbanizowane od obszarów krajobrazu otwartego, naturalnego. Wówczas krawędzie urbanistyczne mają charakter zamykający jak linie fortyfikacji, obszar zurbanizowany. Mogą mieć charakter linii zabudowy wewnątrzmięskiej, mogą być krawędziami wewnętrznymi układu urbanistycznego, wydzielającymi obszary miejskie o różnym użytkowaniu, np. krawędzie linii zabudowy pomiędzy pierzejami zabudowy a przestrzeniami publicznymi miasta. Szczególnie interesującymi krawędziami urbanistycznymi są krawędzie obszarów zabudowanych powiązane z elementami topografii terenu. Tworzą one łącznie wyjątkowe walory krajobrazowe o wysokim stopniu tożsamości lokalnej.

Krawędzie urbanistyczne mogą być „ostre”, o granicach wyznaczanych np. przez linie „zabudowy obowiązującej” lub mogą być krawędziami „rozmytymi”, przy rozluźnionej formie linii zabudowy czy sposobu użytkowania.

Lokalizacja zabudowy mieszkaniowej na krawędzi urbanistycznej charakteryzuje się korzystaniem z dwóch sąsiadujących obszarów: funkcjonalnie z jednego, z drugiego dzięki powiązaniom widokowym, odczuciu przestrzeni, zapachu zieleni, wody itd. Krawędź urbanistyczna daje więc dodatkowe atuty dla lokalizacji zabudowy mieszkaniowej w takich strefach.

Problem „mieszkania na krawędzi” zilustrować można licznymi przykładami zarówno zrealizowanych, jak i będących w fazie projektów, koncepcji. Przykłady te można też w pewien sposób pogrupować:

Waterfront. Fronty wodne zyskały w ostatnim okresie na szczególnej popularności. Wytyczanie w planach zagospodarowania miast nowych „krawędzi” urbanistycznych następuje w terenach nadwodnych. Mieszkanie z widokiem na akwen wodny stało się jakością, która zdominowała problem kosztów i mankamentów lokalizacyjnych związanych ze zjawiskami inwersji w obszarach nadwodnych i trudności technicznych zabudowy (Berlin, Malmö, Helsingborg, Hamburg, Szczecin, ...).

Skarpy. Elementem topografii wspomagającym kształtowanie krawędzi urbanistycznych są skarpy i uskoki terenowe, a także obszary wzniesień, gdzie tarasowe ustawienie zabudowy pozwala na korzystanie z dalekich widoków (Warszawa, Szczecin, Badgastein, ...).

Wyodrębnione przestrzenie publiczne w mieście

Ważne przestrzenie publiczne miasta otoczone są na ogół zabudową o charakterze publicznym. Wynika to z rangi lokalizacji i wysokich cen gruntu w takich lokalizacjach. W budowie nowych zespołów miejskich i osiedli mieszkaniowych nowo powstałe przestrzenie publiczne wykorzystywane są często do lokalizacji zabudowy mieszkaniowej. Mieszkania zlokalizowane przy tych wewnątrzmięskich krawędziach urbanistycznych mają szczególną wartość.

Krawędzie obszaru zurbanizowanego

Inny rodzaj krawędzi stanowią krawędzie obszarów zurbanizowanych. W miastach europejskich tę krawędź stanowił pierścień fortyfikacji. Zmiana sposobu prowadzenia wojen, rozwój przemysłowy i wynikający z tego faktu rozwój przestrzenny miast stopniowo odsuwały i rozmywały granice pomiędzy

obszarami zurbanizowanymi i naturalnymi. Deglomeracja, zlewanie się historycznie odrębnych struktur osadniczych wyraźnie nie sprzyja tworzeniu „krawędzi obszaru zurbanizowanego”. Obszary podmiejskie to też obszary obsługi miasta, tymczasowej czy przypadkowej zabudowy. Te do niedawna marginalnie traktowane obszary peryferyjne miast z podmiejską lub wręcz wiejską zabudową stają się współcześnie wysoce pożądanymi lokalizacjami „krawędziowymi” na styku obszaru zurbanizowanego i krajobrazu otwartego. Dają one możliwość korzystania z dobrodziejstw obu tych obszarów – umożliwiają ucieczkę od zgiełku miasta z jednoczesną możliwością korzystania z jego walorów, dzięki rozwijającej się komunikacji⁴.

Zdaniem autora istotą poruszanego problemu jest wartość dodana zabudowy mieszkaniowej, która powstaje dzięki rozwiązaniom kompozycyjnym, uwzględnieniu topografii terenu i właściwemu wyborowi miejsca lokalizacji oraz projektowaniu w sposób wykorzystujący walory otoczenia.

Kontekst otoczenia ma istotne znaczenie w kształtowaniu się ceny nieruchomości. Kompozycja zabudowy wykorzystująca walory otoczenia tworzy wartość dodaną nieruchomości. Obiekt usytuowany w mieście na skarpie nadrzecznej, z widokiem na panoramę miasta, będzie wielokrotnie droższy niż taki sam obiekt usytuowany w peryferyjnej dzielnicy przemysłowej. Natomiast mieszkanie zlokalizowane w oficynie wewnątrz zabudowy XIX-wiecznej będzie tańsze niż mieszkanie o tej samej powierzchni w budynku frontowym, mieszkanie z widokiem na park będzie droższe niż mieszkanie w zwartej strukturze ulicznej z widokiem na sąsiednią kamienicę. Z obserwacji tego rodzaju przykładów, których zapewne można by przedstawić wiele, wynika, że kontekst otoczenia, a ściślej lokalizacji, jest tu elementem wpływającym w znaczący sposób na jakość zamieszkiwania, prestiż, a przez to na cenę mieszkania. Okazuje się, że koszt budowy przelicznikowego 1 m² PU mieszkania może być taki sam w różnych lokalizacjach, cena mieszkania będzie jednak zróżnicowana w zależności m.in. od jego położenia i widoku, jaki roztacza się z jego okien. Te obserwacje wskazują prawidłowość lokalizacyjną i kompozycyjną jako istotne czynniki podwyższające wartość lokalizacji mieszkań i zabudowy mieszkaniowej.

Analizując lokalizacje zabudowy mieszkaniowej uznane za **lokalizacje prestiżowe**, można dojść do pewnych uogólniających wniosków. Wiele lokalizacji o charakterze prestiżowym położonych jest właśnie w miejscach, które można określić jako „krawędziowe”. Oczywiście „krawędź” rozumiana tu jest bardziej w sensie kompozycji przestrzeni urbanistycznej niż w innym, psychologicznym znaczeniu o zabarwieniu pejoratywnym. Jak zostało to stwierdzone wyżej, krawędź tworzona jest przez obszary o zdecydowanie zróżnicowanym potencjale użytkowania przestrzeni. Jeden z obszarów to obszar zabudowy mieszkaniowej, drugi zaś jest obszarem publicznym lub naturalnym, zdecydowanie jednak innym od obszaru mieszkaniowego. Mieszkania położone wewnątrz obszaru mieszkaniowego nie są tak atrakcyjne jak te, z których rozciągają się interesujące widoki, które mają naturalne sąsiedztwo lub tworzą zewnętrzną pierzeję zespołu mieszkaniowego (*"It's boring, the middle"*⁵).

Te rozważania prowadzą do konkluzji, że w planowaniu miast i kompozycyjnym kształtowaniu przestrzeni mieszkaniowej dobrze jest szukać takich rozwiązań, w których zabudowa mieszkaniowa będzie nie tylko wewnętrznie funkcjonalna, a budynki będą miały interesujące elewacje, ale takich, w których tworzona będzie atrakcyjna przestrzeń kontekstu, „przestrzeń krawędziowa”, podnosząca walory kompozycyjne i atrakcyjność zamieszkiwania. Projektowanie krawędziowe, tworzenie krawędzi urbanistycznych, lokalizacja zabudowy mieszkaniowej w sytuacjach krawędziowych, wreszcie – umożliwienie mieszkania na krawędzi obszaru zurbanizowanego wiąże się z tendencjami do kształtowania miasta zwartego, kompaktowego, a mimo to niepozbawionego wysokich walorów kompozycyjnych. Takie spojrzenie na projektowanie obszarów mieszkaniowych stanowi według autora o niepoznanych do końca i niewykorzystanych nowych możliwościach tworzenia wartości w przestrzeniach urbanistycznych miast.

Przypisy

¹Cytat z przedmowy do tomu pokonferencyjnego cyklu konferencji w Melbourne w Australii „CityEdge”, które odbyły się w latach 1998–2004, wyd. przez Esther Charlesworth, Architectural Press Elsevier, 2005.

²K. Lynch, *The Image of the City*, The MIT Press, Cambridge 1990.

³*Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, Taschen, Kolonia 2006, s. 438.

⁴Niniejsze rozważania mają charakter kompozycyjny i celowo pominięto tu negatywne aspekty procesu deglomeracji miasta.

⁵Patrz: przypis 1.

Edges are interesting. They are places of tension, of transformation, of discovery, creativity and disaster (...) The notion of the edge conjures notions of the extremity, the fringe, the margin, the brink, the verge, the perimeter, the circumference, the periphery. (...) And opposite to the edge is, of course, the middle. It's boring, the middle. (...) And sometimes the edge is no-man's land, a place of abandonment. Then, of course, it's an invitation to renewal. There's nothing like a wasteland to create opportunities for new communities. And new buildings.

Phillip Adams¹

Living on the edge between the vastness of oceans and the wilderness of jungles was the pre-historic man's area of natural development. These days, we also observe the urban development of edges, waterfronts, adjacencies, buffers. So, it is worth dealing with the phenomenon of living on the edge of spaces with various geneses, usages and characters as a particular urban phenomenon, bearing some new possibilities of creation and new values.

The edge as a notion of the border of a space has a special and ambiguous dimension. As a geometrical notion, it denotes the brim, the end of a plane, a geometrical figure, a hade. In a functional depiction, the edge means the border of a given area with a defined usage and structure, e.g. the area of a city with a defined system of the local law. The notion also has a psychological meaning – the edge is a fault, a moment before a forthcoming change, the end of a certain space-time.

The edge in city planning is also an ambiguous notion, having diverse semantic and practical uses – both in historical and contemporary planning. This notion is usually associated with the edge in the psychological depiction and the edge in the depiction of the theory of urban composition. In the psychological depiction, living on the edge can be associated with social marginalization, poverty, a moment before a catastrophe. In the depiction of the theory of composition, the notion of the edge could be understood as a border between areas with different usages, a border related to the topography, a protective line, a line of exposure and a margin of an urbanized space. "Living on the edge" in the sense of urban composition, in a technocratic depiction, is devoid of negative connotation. Kevin Lynch talks about edges in an urban space, in the composition of a city². He defines the edge as a linear element, a border between areas, a break in the spatial continuation of a city. He emphasizes the role of the edge in the identification of a city, making it easier to understand the structures of its form.

Speaking of the edge of urbanized areas, one must refer to the models of development and the conception of ideal cities in the history of European architecture where the phenomenon of "urban edges" played an important role even though in a functional rather than compositional manner. The composition of the edge of a historic city resulted from the protective structure, the topography, the property layout, not from a conscious composition and the feeling of beauty. Beauty entered the shaping of the edges of urban complexes as a defined, composed landscape whole in the Renaissance and Baroque. The well-known system of constructing Baroque palaces and *entre court et jardin* is an element of the edging use

of the meeting point of two spaces with different usages for the reinforcement of the spatial and aesthetic influence of the enormous compositions of palatial and urban layouts. The Versailles, Vienna's Schoenbrunn or even the Royal Castle in Warszawa are examples of the use of the meeting point of the spaces of a city and an open landscape and the creation of the consciously composed urban edges of a city. The plans of the development of cities in the industrial boom of the 19th century in Europe also allowed for the creation of the frontages of streets, squares and parks where objects in a sharp line created "the city's internal edges" of defined hierarchy which increased the uniqueness and importance of the buildings. The models of cities of the composed "spatial edge" include the conceptions of the linear city of Soria y Mata in Madrid, the linear system of developing Poland by Oscar Hansen and Ebenezer Howard's garden city where the urban edges were designed in concentric layouts. Howard was the first planner who paid attention to the mutual relation between the urbanized and non-urbanized spaces in the process of the uncontrolled degglomeration of cities related to the unordered development of England's industrial areas³.

The issue of shaping the edge in the urban composition of a residential complex is one of the bases of shaping a spatial composition. Considering its functional specifics, the spatial composition of every residential complex must always refer to the surroundings of the location. In these surroundings, one can find the existing urban edges or some motifs which may create such edges.

Edges can have an external character, separating urbanized areas from the areas of an open, natural landscape. Then urban edges have a closing character like the lines of fortifications in an urbanized area. They may have the character of the line of interurban buildings, they may be the internal edges of an urban layout, separating urban areas with various usages, e.g. the edges of the line of buildings between the frontages of the buildings and the public spaces of the city. The edges of built areas related to some elements of the topography make especially interesting urban edges. They create some unique landscape values with a high degree of local identity.

Urban edges can be "sharp" with borders marked by the lines of the "binding buildings" or "blurred" with the loose form of the line of buildings or the manner of using.

The location of residential buildings on the urban edge is characterized by the use of two neighbouring areas: a functional use from one of them and a use in terms of visual connections, the feeling of a space, the smell of greenery, water etc. from the other. Thus, the urban edge gives some additional trump cards for the location of housing in such zones.

The problem of "living on the edge" can be illustrated by a series of examples, both implemented and being at the conception and design stages. The examples could be grouped:

Waterfront. Waterfronts have increased in popularity recently. Marking out new urban "edges" in the plans of urban development takes place on waterfronts. Having a view of a body of water has become a quality that dominates the problem of costs and location shortcomings related to inversions on waterfronts and technical difficulties (Berlin, Malmö, Helsingborg, Hamburg, Szczecin, ...).

Scarps. Scarps and faults as well as rises, where terraced setting makes it possible to use distant sights, make an element of topography supporting the shaping of urban edges (Warszawa, Szczecin, Badgastein, ...).

Separated public spaces in the city

A city's important public spaces are usually surrounded by public buildings. It results from the range of a location and the high prices of land. New public spaces in the construction of new urban complexes and housing estates are often used for the location of housing. Flats located at the intercity urban edges are especially valuable.

The edges of an urbanized area

The edges of urbanized areas make another kind of edges. In European cities, they were made of a ring of fortifications. A change of the manner of fighting, industrialization and the spatial development of cities gradually removed and blurred the borders between urbanized and natural areas. Degglomeration, combinations of historically separate settlement structures are by no means conducive to the creation of "the edge of an urbanized area". The suburbs are the areas of service, of temporary or accidental buildings. Those peripheral areas, which used to be treated marginally, with suburban or even rural buildings are becoming desirable "edging" locations at the meeting point of an urbanized area and an open landscape. They make it possible to use the benefits of both areas, escape from the noise of a city and use its values by means of developing transport⁴.

According to the author, the essence of the presented problem is an added value of housing which comes into being thanks to compositional solutions, allowance for topography and good choice of location as well as design using the values of the surroundings.

The context of the surroundings has a significant meaning in the shaping of the price of real property. The composition of buildings using the values of the surroundings creates an added value of real property. An object situated in the city on a riverside scarp with a view of the panorama will be much more expensive than an identical one situated in a peripheral industrial quarter; a flat located in an annexe inside a 19th century building will be cheaper than an identical one in a frontal building; a flat overlooking a park will be more expensive than one in a compact street structure overlooking a nearby tenement. Such examples show that the context of the surroundings, namely the location, is an element influencing the quality of dwelling, the prestige and the price of a flat to a significant extent. It turns out that the cost of the construction of conversion 1 m² of the usable area of a flat can be the same in different locations. However, the price of a flat will differ depending on its location, view etc. These observations show some regularities in location and composition as significant factors increasing the value of the locations of flats and residential buildings.

Analyzing housing locations regarded as **prestigious locations**, one could draw some generalizing conclusions. Lots of locations of a prestigious character are situated in places that might be described as "edges". Obviously this "edge" is understood rather in the sense of the composition of an urban space than in another, psychological, even pejorative meaning. As it was said above, the edge is created by areas of a decidedly diversified potential of space use. One of them is the area of residential buildings, the other is a public or natural area, completely different from a residential one. Flats situated inside a residential area are not as attractive as those which overlook some interesting vistas, which have natural neighbourhood or make the external frontage of a residential complex ("It's boring, the middle"⁵).

These reflections lead to the conclusion that the planning of cities and the compositional shaping of a residential space ought to seek for solutions where residential buildings will be internally functional and will have interesting facades but also an attractive space of the context, an "edging space", raising the compositional values and attractiveness of dwelling, will be created. Edging design, the creation of urban edges, the location of residential buildings in edging situations, finally the possibility of living on the edge of an urbanized area are attached to the tendencies to shape a compact city which is not devoid of high compositional values. In the author's opinion, such an attitude towards the design of residential areas determines the unknown and unused new possibilities of creating values in urban spaces.

Endnotes

¹A quotation from the preface to the post-conference volume of a series of conferences in Melbourne, Australia, "CityEdge", which took place in 1998–2004, published by Esther Charlesworth, Architectural Press Elsevier, 2005.

²K. Lynch, *The Image of the City*, The MIT Press, Cambridge 1990.

³*Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, Taschen, Cologne 2006, p. 438.

⁴These reflections have a compositional character and deliberately pass over the negative aspects of the process of degglomeration.

⁵See: endnote 1.

Bibliografia – Bibliography

- [1] *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, Taschen, Cologne 2006.
- [2] Benevolo L., *Die Geschichte der Stadt*, Campus Verlag, Frankfurt/New York 2000.
- [3] Bojanowski K., Lewicki P., Gonzalez L.M., Spaziante A., Wicher W., *Elementy analizy urbanistycznej*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1998.
- [4] Charlesworth E., *City Edge*, Architectural Press Elsevier, 2005.
- [5] Kostof S., *The City Asembled*, Thames and Hudson, 1992.
- [6] Krier L., *Architektura wybór czy przeznaczenie*, Arkady, Warszawa 2001.
- [7] Lynch K., *The Image of the City*, The MIT Press, Cambridge 1990.
- [8] Paszkowski Z., *Transformacja śródmiejskich przestrzeni miast europejskich*, Walkowska Wydawnictwo, Szczecin 2003.

Il. 1. Zabudowa mieszkaniowa na terenie doków londyńskich. Fot. aut.
Ill. 1. Residential buildings on the grounds of London's docks. Photo: aut.

Il. 2. Nowa nadwodna zabudowa mieszkaniowa w Rotterdamie. Fot. aut.
Ill. 2. New waterfront housing in Rotterdam. Photo: aut.

II. 3. Monte Carlo – waterfront i krawędziowa zabudowa miasta. Fot. aut.
 III. 3. Monte Carlo – waterfront and the edging development of the city. Photo: aut.

II. 4. Projektowa zabudowa nad bulwarem Władysława IV w Świnoujściu.
 Proj. urbicon. Rendering
 III. 4. Buildings above Władysław IV Boulevard in Świnoujście.
 Designed by urbicon. Rendering

II. 5. Projektowa zabudowa nad bulwarem Władysława IV w Świnoujściu.
Proj. urbicon. Rendering

III. 5. Buildings above Władysław IV Boulevard in Świnoujście.
Designed by urbicon. Rendering

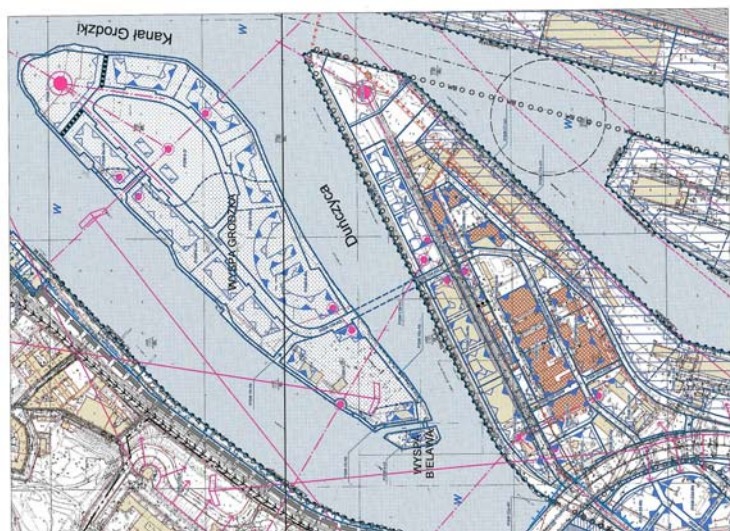
II. 6. Projektowana zabudowa wielorodzinna na obrzeżu miasta Szczecina
przy ul. Poznańskiej. Proj. urbicon. Rendering

III. 6. Multifamily buildings on the outskirts of the city of Szczecin in Poznańska St.
Designed by urbicon. Rendering

II. 7. Widok z lotu ptaka na fragment obszaru Międzyodrza w Szczecinie – stan obecny. Fot. aut.

III. 7. Bird's-eye view of a fragment of the area of Międzyodrza in Szczecin – the present state. Photo: aut.

II. 8. Fragment rysunku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego tworzącego nowe krawędzie urbanistyczne w obszarze Międzyodrza w Szczecinie. Plan opracowany w Biurze Planowania Przestrzennego Miasta UM w Szczecinie

III. 8. A fragment of a drawing of the local plan of spatial development creating new urban edges on the area of Międzyodrza in Szczecin. Plan prepared at the Municipal Office of Spatial Planning in Szczecin